Фонетика и фонология

Публикувано от **Simonsita** на **28.02.2010**

фонетика и фонология

Дялове на фонетиката: обща, специална, описателна, историческа, сравнителна, слухова, експериментална, теоретична, практическа.

Класификация на гласните

Характеристика на гласните от артикулационно гледище:

1. Според движението на езика във водоравна плоскост гласните се разпределят в три реда: преден, среден и заден.

Гласни от предния ред са: всички разновидности на e и i (дълги и кратки, отворени и затворени); кратки и дълги ü и ö в немски, във френски дълго и кратко u, затворено и отворено ö, æ в английския, в турски ü и ö, в албански y.

Гласни от задния ред са: o и u в повечето езици, например славянски, немски, английски, италиански, турски и т.н.; дългото a в немски, в английски.

2. Според движението на езика в отвесна плоскост гласните се разпределят на гласни с високо положение (всички видове i, ü, румънското î, руското ы, дълго и кратко u в немски и френски), гласни с полувисоко положение (всички видове e, ö, э, o, българско ъ, румънско â, албанско ë, турско ı, задно ʌ в английски) и гласни с ниско положение (a в български, руски, чешки, задно ɑ във френски и английски и др.).

3. Според участието на устните гласните се делят на неустнени и устнени.

4. При учленяването на оралните гласни мекото небце чрез свиване на отделни мускули се свива назад и се притиска плътно до задната стена на устната празнина над носоглътката. В резултат на това носовата празнина се изключва за издишната струя, която минава само през устната кухина. Неносови са гласните в български, руски, сръбски, немски, чешки, турски, английски и др.

5. Различно по степен напрежение на дейните говорни органи и на стените на надгръклянните

празнини. Колкото по-напрегната е мускулатурата на езика, устните и мекото небце, колкото по-твърди са стените на устната празнина, толкова по-ясен, по-отчетливо изразен е тембърът на съответната гласна и обратно. Ако стените на резора на горните празнини са меки, мускулатурата на дейните говорни – отпусната или слабо напрегната, гласната звучи глухо, с не така ясно определена окраска. Според степента на мускулно напрежение гласните се делят на напрегнати и ненапрегнати. Гласните в българския език са малко по-напрегнати от неударените гласни. Общо взето гласните в славянските езици са ненапрегнати. Истински напрегнати гласни се срещат във френски, немски и др.

Характеристика на гласните от акустично гледище:

1. Според височината на характеристичния тон, гласните от предния ред (е и и) са високи, а гласните от задния ред (у и о) са ниски. Гласните от средния ред са неутрални в слухово отношение.

2. Друго акустическо равнище има в други езици, където гласните биват отворени и затворени – немски, френски и др., но за българския този критерий не се отнася, гласните заемат средно положение.

3. Разлика по трайност – противопоставяне на дълги и кратки гласни. Характерно е за чешки, сръбски, немски и др. Дългите гласни в тези езици траят два пъти повече от кратките. Във финския език съотношението е 3:1. Чрез противопоставянето на дълги и кратки гласни може да се различи звуковия облик на думата и формите, които иначе си приличат напълно. Този критерий не се отнася до българския език.

4. Усилените честоти на образуват зона, която в акустичната фонетика се нарича . Тъй като гласовия канал действа като сложна резонаторна система, усилените (формантни) честотни зони са няколко на брой (4-5 и повече). Тяхната съвкупност определя и формантната сфера на всеки звук. Формантът с най-ниска честота се нарича първи формант. Формантът с по-висока честота от него се нарича втори формант. Компактни са такива гласни, първият формант на които е разположен по-високо, по-близо до втория формант. Дифузни гласни са гласните, при които първият формант е разположен по-ниско, по-далече от втория.

Глайд

глайд, -и – полугласна, -и

В български, английски и немски езици се среща й (йотова гласна), но освен тези глайди има още няколко. Например, w в английски език, италиански език, ü във френския език.

Характерно за глайда е, че той е особена категория съгласни, за които е характерно, че говорните органи не се задържат в дадено учленително място, а бързо преминават към учленяването на

следващия звук или пък се променя бързо в посока към артикулационния център на предишния звук. Учленението им е свързано с пораждането на слаб фрикативен шум (шум от търкане), защото те са проходни звукове. Той е характерен за глайдите. Първия формант на глайда се отличава със силно изразен интензитет. По място на учленение този глайд е предно-твърдонебен, а по начин на учленение той е проходен. Глайдите сами не могат да образуват сричка, ето защо някои ги наричат несричкообразуващи гласни. Други ги наричат консонанти, което не е съвсем точно, те имат своя характерна специфика - стоят в акустично отношение по-близо до обикновените гласни. За гласните с високо положение, а именно и, у и ю е характерно, че устния проход, по който протича издишната въздушна струя е доста тесен, поради което към техния тембър се примесва елемент на съгласни, т.е. шум на триенето на издишната струя в стените на прохода. Полугласните, т.е. глайдите са именно такива високи гласни, които обаче не могат да образуват самостоятелно сричка, а винаги са в съчетание с друга гласна. Поради това те се отличават от съответните нормални гласни по значително намалената учленителна сила по малко или много неотчетливата си окраска. с тях се образуват дифтонги, когато се съединяват с гласни.

Дифтонги

Идва от гръцката дума ‘дифтонгос’ (двоезвучие). Дифтонг е съчетание от две гласни, произнесени без ни най-малко прекъсване. Учленението е сложно. Говорните органи заемат положението за една гласна, а завършват положението с друга, но така че преходът от едното положение към другото не е рязък, а постепенен (плъзгав), въпреки че е краткотраен.различаваме два основни вида – равновесен и неравновесен. При равновесните дифтонги двете гласни са еднакво напрегнати, еднакви по трайност и са равностойни елементи в строежа на сричката. Те са сравнително редки в езиците. Като такива можем да посочим ie и uo в латвийски език. Много по-чести са неравновесните дифтонги. При тях отношението между двата звукови елемента е неравноправно – единият елемент е по-напрегнат, по-отчетлив и изпъква като носител на сричката, поради което може да бъде определен като основен. Другият елемент е по-малко напрегнат и не е толкова ясен по тембър – ou, io, uo. Като слаб елемент при тях се срещат най-често глайдите (полугласните), според което различаваме i-дифтонги и u-дифтонги. Дифтонгите биват още възходящи и низходящи. Низходящи дифтонги са тези, при които глайдът е на второ място. При т.нар. възходящи дифтонги глайдът е първия елемент, а гласната стои след него.

трифтонги

Съчетание на три гласни. Обикновено една гласна и две полугласни произнесени в една сричка. Те се срещат доста рязко. Има ги в някои романски езици (румънски, италиански, испански), тюркските и в китайския език.основна гласна, която е носител на сричката може да заема място помежду двата глайда, които влизат в състава на трифтонга или може да бъде след тях (tuoi – твой).

класификация на съгласните

С оглед на анатомо-физиологическата характеристика (с оглед на учленението)

I. Според начина на образуване на шумовете

1. преградни: б, б’; п, п’; д, д’; т, т’

2. проходни: к, к’; г, г’; м, м’; н, н’; в, в’; ф, ф’; з, з’; с, с’; ж; ш; х, х’; р, р’; л, л’; й

3. преградно-проходни: ц; дз; ч; дж; pf – в немски (Pferd)

Според дейния учленителен орган:

1. устнени

§ двуустнени: б; п; м

§ едноустнени(устнено-зъбни): в; ф

2. езични (лингвални)

§ апикални (върхови)

- коронални (с короната на върха): т; д; н; л в български език;

- дорсоапикални (с гърба на върха): т’; д’; л’ в български, чешки, хърватски език;

- какуминални (ръбови): t; d; n в английски, албански и р в български и руски; с връхче издигнато и извито малко назад към небцето са индийските какуминални: t; d; n; в шведски език: t; d; n; l; s.

§ предноезични (предорсални): с, з; с’, з’; ж; ч в български, руски, хърватски

§ средноезични (медиодорсални): к’; г’ в български език + й

§ задноезични (постдорсални): к; г; х; ŋ – веларно н (банка, ангел)

§ радикални (коренови): q; G; N в арабски, някои тюркски и ескимоските езици

3. увуларни (мъжечни): R – задно r във френски, немски, норвежки

4. гласилкови: c’ – hamza в арабски; дихателен звук (Hand); твърдото начало на немските гласни в началото на думата

II. Според мястото на образуване на съгласната:

1. устнени

§ двуустнени: п; б; м

§ едноустнени (устнено-зъбни) – лабиодентални: в; ф

2. устни (образуват се в устата)

§ междузъбни (интердентални): ø; ð в гръцки, албански и ø в испански; в английски ø; ð; ð в испански

§ зъбни (дентални): t; d в испански, сръбски, хърватски

§ венечно-зъбни (алвеодентални): т, д; с, с’; з, з’; дз, дз’; л

§ венечни (алвеолни): н, р в български език

§ преднотвърдонебни (препалатални): ш; ж; ч; дж; т’; д’; н’; л’; р’ + й

§ заднотвърдонебни: к’; г’; х’

§ меконебни: к; г; х + ŋ

3. гърлени (фарингални): q; G; N

4. гръклянни (ларингални): c’ – hamza в арабски; дихателен звук (Hand); твърдото начало на немските гласни в началото на думата

III. Според участието на носната празнина при учленението:

1. носови (назални): м; н; ŋ; н’

2. неносови: всички останали съгласни

От акустично гледище

I. По наличие или отсъствие на гръклянов глас или тон

§ звучни

§ беззвучни

При звучните съгласни има характеристичен шум, образуван на различни места главно в надгръклянните празнини и тон, образуван от гласната струна. Беззвучните съгласни се състоят само от характеристичен шум при учленението им гласната струна е недейна.

Звучни	р л м н й	б	б’	в	в’	д	д’	з	з’	дз	дз	ж	д	г	г’		-	-	
Беззвучни		п	п	ф	ф	т	т	с	с	ц	ц	ш	ч	к	к’		х	х’	

II. По преобладаването на гръклянов (пирингален) тон или на характеристичен шум

§ сонорни: р, р’; л, л’; м, м’; н, н’ + й; ŋ

§ шумови: всички останали

Сонорните съгласни съдържат преобладаващи ниски тонове и по-слаб характеристичен шум. Шумовите съгласни се състоят от характеристичен шум, тъй като се учленяват при пълна преграда или тесен проход. Плавни – при учленението има по-слаб шум (р, р’; л, л’). Билатерална съгласна – л, издишната струя се трие в стените на прохода от двете страни на езика. Сонорни съгласни с само звучните. По високата си звучност те се доближават до гласните, затова в известни случаи те могат да станат носители на срички и тогава се наричат сонантни: r, l – в чешки, сръбски, хърватски. В научната транскрипция тези сонантни съгласни се отбелязват с r̩; l̩; ŋ̩.

III. По общо слухово впечатление

§ експлозивни – шумът, който се получава при премахването на преградата създава впечатление на слаба експлозия (всички преградни съгласни)

§ африкати (притъркави) – при тях покрай експлозивния елемент се примесва и шум на триене(преградно-проходни)

§ фрикативни – тези, при които характеристичният шум се образува при триенето на въздушната струя в стените на прохода (проходни съгласни)

IV. По окраска

§ меки: й – само мека

§ твърди: ж; ч; ч; дж – само твърди

Акустичният ефект на мекост се получава в резултат на широкото допиране на средния език до твърдонебие, поради което се получава повишаване на характеристичния шум и тон при звучните съгласни.

V. По трайност (квантитет)

§ дълги

§ кратки

Дългите съгласни траят малко по-продължително от кратките. Дългите се получават като се удължи учленителният момент (задръжката). Преградните и преградно-проходните могат да бъдат учленени с по-дълго задържане на преградата и в такъв случай са дълги (поддържа, временна). Дългите проходни съгласни се учленяват като се удължи също средният момент, а именно триенето на издишната струя в стените на прохода (клъввам). Дългите съгласни в българския език се явяват винаги на морфемната граница (под-държам).

VI. По възможност за удължаване

§ мигови

§ трайни

Характерно за миговите съгласни е, че тяхното звучене не може да бъде удължено произволно за неопределено време. Такива са преградните съгласни, с изключение на носовите м и н, и преградно-проходните съгласни. При трайните съгласни звученето може да се удължава произволно, докато се свърши издишната струя. Такива са проходните съгласни и преградните носови м и н.

Глайдът Й

I. От учленителска гледна точка

Конфигурацията на гласовия канал не се задържа в дадено положение, а бързо се променя в посока към артикулационния център на предходната или следходната гласна

§ Начин на образуване на шумовете – проходен звук

§ Дейният учленителен орган – средноезичен

§ Място на образуване на съгласната – устен (преднотвърдонебен/препалатален)

§ Участието на носната празнина - неносов

II. От акустично гледище

- Има слаб фрикативен шум поради проходното учленение.

- Първият формант на глайда й, който плавно се свързва с прехода на първия формант на съседната гласна е от решаващо значение за идентификацията на й.

- Първият формант се проявява в честотната зона на първия формант на гласната и и се характеризира със силно изразен интензитет. Не може да образува самостоятелна сричка, а винаги в съчетание с други гласни и поради това се отличава от съответните нормални гласни по значително намалена учленителна сила или много неотчетлива окраска.

§ По наличие или липса на гръклянов глас или тон – звучен

§ По преобладаването на гръклянов тон или на характеристичен шум – сонорен звук

§ По общо слухово впечатление – фрикативен (проходен)

§ По окраска – мек (палатален), образува се върху твърдото небце

§ По трайност – свръхкратък

§ По възможност за удължаване – траен звук

Powered by
Bukvar.bg
© 2010-2024